

ІСТОРІЯ ТА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ: ДО ПІДВАЛИН СОЦІОГУМАНІТАРИСТИКИ

УДК 94(477):[355.257.7:341.34]“1900/1950”

© Владислав БАРСТОК

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО І СУДОВІ РЕПРЕСІЇ ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ ст.): ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРОБЛЕМИ

Розглядається зміст міжнародних конвенцій у питанні правового регулювання кримінального судового переслідування військовополонених із застосуванням методів історичної компаративістики та контекстного аналізу нормативно-правових актів.

Запропоновано та обґрунтовано авторську концепцію періодизації основних історичних етапів формування та еволюції системи міжнародного нормативно-правового регулювання судової репресії проти військовополонених у першій половині ХХ ст. Виокремлено в цьому процесі три основні етапи, що збігаються з розробкою та підписанням Гаазьких 1899 р. та 1907 р. і Женевських 1929 р. і 1949 р. міжнародних конвенцій.

Ключові слова: *військовий полон, військовополонений, міжнародне гуманітарне право, Гаазькі 1899 р., 1907 р. та Женевські 1929 р., 1949 р. конвенції, судова репресія.*

Практика і досвід військового полону за останні кілька тисячоліть історії людства демонструють очевидну тенденцію: полон – неодмінний супутник війни – практично завжди ментально пов'язували з неволею і насильством над особистістю. При цьому доля бранців почасти залежала від довершеності державного апарату примусу, від рівня розвитку репресивного інструментарію держави, під владу котрої потрапляли полонені. У війнах нового часу бранці поступово перетворилися на предмет фінансового, політичного, а згодом, й ідеологічного торгу переможців і переможених на потенційний об'єкт кримінальної судової репресії.

Як відомо, СРСР упродовж десятиліть ігнорував існуючі міжнародно-правові домовленості з питань військового полону, а відтак говорити й писати

про це в середовищі радянських істориків було справою не лише невдячною, а й небезпечною. Загальні питання правового режиму військового полону порушувалися в збірниках міжнародно-правових документів, у монографіях і підручниках з міжнародного права окресленого періоду, вивчалися авторами кількох кандидатських дисертацій [6; 11; 19; 20; 1; 7]. Згадаємо також і низку статей та монографій історично-правової тематики, автори яких, тавруючи «імперіалістів» і наголошуючи на повній відповідності нормам міжнародного права усієї системи забезпечення й утримання військовополонених у СРСР, вивчали різні аспекти правового регулювання режиму військового полону [5; 16; 17; 21; 22; 25].

У російській пострадянській історіографії питання міжнародно-правових і дипломатичних аспектів військового полону 20-х – 40-х рр. ХХ ст. вивчали В.Б. Конасов, А.Є. Єпіфанов та О.Л. Кузьмініх [4; 8 – 10; 15]. Серед вітчизняних вчених історичний контекст міжнародно-правового регулювання режиму військового полону в 1920-х – на початку 1930-х рр. досліджував О.В. Потильчак [23, 27 – 32; 24]. Поряд із цим треба відзначити, що, аналізуючи проблему загалом, названі автори спеціально не торкалися її кримінально-репресивного аспекту.

Виходячи зі стану вивчення проблематики міжнародно-правового регулювання судової репресії проти військовополонених, автор статті метою свого дослідження визначив аналіз змісту міжнародних конвенцій у цьому питанні. У праці запропоновано та обґрунтовано авторську концепцію щодо основних історичних етапів формування та еволюції системи міжнародного нормативно-правового регулювання судової репресії проти військовополонених у першій половині ХХ ст.

Зростання чисельності бранців у збройних протистояннях ХІХ – початку ХХ ст., зміна характеру війн і військового полону неминуче актуалізували й проблему репресій щодо військовополонених, внесли її до порядку денного міжнародного права і дипломатичного дискурсу індустріальної епохи. Уперше питання міжнародно-правового врегулювання можливих репресивних заходів щодо утримуваних у полоні військовиків ворожих армій обговорювалися на конференції миру в Гаазі в 1899 р.

Першим кроком на цьому шляху стало утвердження в міжнародному праві засадничого для інституту військового полону принципу позбавлення бранців свободи пересування. Стаття 5 додатка до Гаазької конвенції від 29 липня 1899 р. «Про закони і звичаї сухопутної війни» закріплювала положення про можливість ізоляції військовополонених у формі інтернування («у місті, фортеці, таборі чи будь-якій іншій місцевості») з обмеженням свободи їхнього пересування. Важко заперечити, що, будучи вмотивованим зовні благородними намірами захисту бранців від можливих посягань на їхнє життя і здоров'я, режим ізоляції останніх створював умови для можливих репресивних дій щодо таких осіб.

Іншим статусним принципом військового полону, що відтоді стверджувався міжнародним правом, стало поширення на військовополонених

юрисдикції законів, статутів і розпоряджень, чинних в арміях держави, що їх полонила (ст. 8). Згідно з цим принципом, будь-яка непокора чи опір владі з боку військовополонених мали наслідком «необхідні заходи суворості». Якими саме мали бути ці «необхідні заходи», у документі не конкретизувалося. Конвенція зафіксувала дисциплінарну відповідальність як максимально допустиме покарання військовополоненого за невдалу спробу втечі з полону. Положеннями гаазького документа 1899 р. (ст. 12) встановлювалася відповідальність за повторну участь відпущеного з полону «під чесне слово» військовополоненого в бойових діях проти держави, що його полонила. Захопленого зі зброєю в руках колишнього бранця війни чекало вже не дисциплінарне покарання, а кримінальний суд та ув'язнення [26]. Підкреслимо, що й схвалена в Гаазі 18 жовтня 1907 р. нова конвенція «Про закони та звичаї війни» без жодних змін повторювала положення документа-прототипу 1899 р. у тій його частині, що стосувалась умов і принципів застосування репресій до бранців війни [3, 123 – 125].

Практика військового полону в роки Першої світової війни продемонструвала необхідність детальної розробки та ухвалення положень міжнародного права щодо порядку застосування репресій і карного переслідування військовополонених за вчинені ними військові і кримінальні злочини. Як наслідок, Женевська конвенція 1929 р. «Про військовополонених» уже містила окрему главу «Карні санкції щодо військовополонених» (гл. 3, ст. 45 – 67), норми якої були покликані врегулювати репресивний складник у стосунках влад воюючих держав і утримуваних ними бранців війни [2, 1015 – 1018]. Уже перша стаття загальних положень цієї глави (ст. 45) підтверджувала засадничий принцип: військовополонені мають підпадати під дію законів країни утримання, підкорятися правилам і наказам, чинним для військовослужбовців її армії. Тут-таки уточнювалось і положення конвенцій 1899 р. і 1907 р. проте, що «... всі акти непокори бранців викликають прийняття щодо них заходів, передбачених цими законами, правилами та наказами...». Наступна 46-та стаття конвенції обмежувала репресивні можливості військових властей і суду держав щодо військовополонених лише покараннями, передбаченими для військовослужбовців національних армій. Її положення прямо забороняли будь-які прояви жорстокості, тілесні покарання, ув'язнення в карцері, позбавленому денного світла, а також не допускали покарання групи військовополонених за вчинки окремих із них осіб. 47-ма стаття Женевської конвенції 1929 р. закріплювала вимоги до процесуальних дій щодо військовополонених, які перебували під слідством і судом: звинувачення мало бути доказово доведеним, процесуальні дії швидкими й невідкладними, а попереднє ув'язнення мінімальним. При цьому відбутий військовополоненим термін попереднього ув'язнення зараховувався до призначеного судом загального терміну покарання.

Досить докладно конвенція врегулювала дисциплінарне покарання за спробу втечі з полону. У цьому контексті відповідну статтю Гаазької конвенції 1907 р. доповнили одразу кількома важливими положеннями. Окрім

підтвердження дисциплінарного покарання як максимально суворої санкції за такого роду вчинок (ст. 50), Женевська конвенція «Про військовополонених» 1929 р. встановлювала можливість «особливого нагляду» за військовополоненим-утікачем (ст. 48). Водночас спроба втечі, навіть неодноразова, не вважалась обтяжливою обставиною в тому випадку, коли бранця затримували й піддавали суду за злочини проти особи і власності, скоєні ним під час втечі з полону (ст. 51). Дисциплінарне покарання у жодному разі не було підставою для затримки полоненого, не допущення до репатріації. Винятковими такими підставами конвенція визначала порушення карної справи щодо військовополоненого або ж його ув'язнення за рішенням суду (ст. 53).

Статті частини третьої глави третьої Женевської конвенції «Про військовополонених» 1929 р. визначали порядок і умови їхнього судового переслідування. Про відкриття судового провадження проти бранця держава полонення мала обов'язково й завчасно повідомляти державу-покровительку (ст. 60). Конвенція закріплювала право військовополоненого на юридичний захист у ході слідства й суду, надання кваліфікованого перекладача, не допускала примушування звинуваченого бранця до визнання себе винним в інкримінованому діянні (ст.ст. 61 – 62). Вироки військовополоненим мали виноситись тими ж суддями і в такому ж порядку, як і вирок військовослужбовцям армії, що їх полонила. Військовополонений отримував право в такому ж порядку оскаржити будь-який винесений проти нього судовий вирок (ст.ст. 63 – 64), а держава-покровителька мала негайно після винесення вироку суду отримати відповідне повідомлення (ст. 65). У разі винесення військовополоненому смертного вироку повідомлення про це з докладним викладом складу злочину надсилалося його державі, а держава полонення забезпечувала тримісячне відтермінування виконання смертного вироку (ст. 66). У жодному разі судовий вирок, як і інші обставини полону, не могли бути підставами для позбавлення бранця права звертатися зі скаргами до військових властей країни утримання і представників держав-покровителів (ст.ст. 67, 42) [2, 1014, 1018].

Проте трагічний досвід військового полону періоду Другої світової війни і перших повоєнних років продемонстрував не лише відверто зневажливе ставлення влади більшості воюючих країн до міжнародного гуманітарного права, а й всю недосконалість і обмеженість чинних положень останнього. Зокрема, автори міжнародного права так і не спромоглися виробити хоча б скільки-небудь надійних запобіжних заходів для припинення порушення прав людини в період війни. Женевська конвенція «Про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях» 1929 р. (до речі, СРСР приєднався до цього міжнародно-правового документа в 1931 р.) у доволі загальній та обтічній формі передбачала, що уряди країн-підписантів «...приймають або запропонують на затвердження своїх законодавчих закладів, у випадку недостатності їх кримінальних законів, необхідні заходи для переслідування під час війни всякої дії, що суперечить постановам цих конвенцій...» (ст. 29). Наступна стаття цієї міжнародної конвенції

закріплювала положення, що робило можливим одностороннє ініціювання запитів на адресу протилежної сторони щодо розслідування будь-якого випадку порушення конвенції. Після встановлення такого порушення воюючі сторони мали «...покласти йому кінець і припинити його настільки швидко, наскільки це можливо...» [12].

На нашу думку, культивовані в роки Другої світової війни та перші повоєнні роки в нацистській Німеччині, Японії, сталінському СРСР, у деяких інших країнах обох воюючих коаліцій масові репресії проти військовополонених виявилися прямим підтвердженням безпорадності міжнародного права. Проводячись за расовими, національними, політичними чи ідеологічними критеріями, такі позасудові та судові репресії в кожному випадку мали свою специфіку. Проте спільним залишалося одне – зневага до чинного міжнародного права (від вибіркового застосування його положень до повного їхнього ігнорування), намагання виправдати репресії проти захищених міжнародним правом військовополонених, приховати їхні справжні масштаби і наслідки, а також, використавши обмеженість і недосконалість положень міжнародних конвенцій, обійти ці норми в практиці військового полону. У реаліях радянського військового полону, наприклад, судове кримінальне переслідування бранців війни стало цілою технологією, активним механізмом блокування процесу репатріації засуджених військовополонених на батьківщину. Що ж стосується нацистських таборів для військовополонених, то цілеспрямоване винищення бранців у 1939 – 1945 рр. було жахливою буденною практикою.

Відтак, немає сумнівів, що зроблене в лютому 1945 р. оголошення Міжнародного Комітету Червоного Хреста до урядів країн світу про намір переглянути чинні Женевські конвенції зумовлювалося трагедією Другої світової війни й намірами не лише заповнити існуючі лакуни в міжнародному гуманітарному праві, а й спробувати запобігти порушенням його ключових положень у майбутньому. Що ж стосується предметної для нашого аналізу проблематики судових репресій серед військовополонених, то ці питання врегульовувалися положеннями 27-ми статей (ст. 82 – 108) глави 3 («Кримінальні та адміністративні покарання») Женевської конвенції «Про поводження з військовополоненими», підписаної разом з іншими трьома актами міжнародного гуманітарного права 12 серпня 1949 р. [13].

Нова конвенція точніше, детальніше та глибше врегульовувала ситуацію можливого застосування судової репресії щодо військовополонених. Уже перша стаття загальних положень глави третьої (ст. 82) містила уточнення, покликане убезпечити бранців від кримінального покарання за вчинки, скоєння яких військовослужбовцями держави утримання не тягнуло за собою жодних судових чи дисциплінарних санкцій. Судова репресія щодо військовополонених оголошувалася виключно прерогативою військових судів, що мали забезпечувати підсудному «загально визнані гарантії незалежності і безпристрасності» (ст. 84). Важливе значення для збереження статусу військовополоненого за засудженим

судом бранцем мали положення ст. 85, що стверджувала: «Військовополонені, які піддаються переслідуванню в силу законодавства держави, що їх полонила, за дії, скоєні ними до полонення, користуються заступництвом цієї Конвенції навіть у випадку їх засудження». До ст. 87 конвенції внесли положення, згідно з яким «при призначенні покарання суди та влада держави полонення мали максимально враховувати той факт, що, оскільки підсудний не є громадянином цієї держави, він не зв'язаний обов'язком вірності щодо неї та знаходиться під її владою внаслідок незалежних від власної волі обставин». Інші частини цієї статті категорично забороняли застосування до військовополоненого «яких би то не було тортур і проявів жорстокості», а також позбавлення військовополоненого його військового звання й права носити знаки розрізнення. Ст. 88 конвенції встановлювала принцип паритетності в покараннях і ставленні до рівних за званнями військовополонених і вояків армії держави полонення. Новацією в міжнародному гуманітарному праві стала внесена до цієї статті норма, що унеможлиблювала суворіше покарання для жінок-військовополонених, аніж те, що могло бути призначене за аналогічне правопорушення чоловікам-військовослужбовцям армії країни полонення. У ст. 93 конвенції (частина 2 глави 3 «Дисциплінарні стягнення») уточнювався перелік ненасильницьких злочинних діянь, за які (у випадку їхнього скоєння військовополоненим із метою полегшити собі втечу) останній не притягався до кримінальної відповідальності. Серед таких вказувалися: крадіжка без наміру збагачення, виготовлення та використання фальшивих документів і носіння цивільного одягу.

У частині 3-й глави 3-ї конвенції 1949 р. («Судове переслідування») значно конкретизувалися принципи й умови притягнення військовополонених до судової відповідальності за кримінальні злочини. При цьому ст. 99 конвенції містить норми, які категорично заперечують можливість засудження військовополонених за дії, що не підлягають відповідальності за законодавством держави полонення або за міжнародним правом. Такими ж категоричними були вимоги щодо забезпечення підсудному військовополоненому можливості юридичного захисту та визнання законності вироку суду. Щодо останнього, то вирок військовополоненому міг вважатися законним лише у випадку його винесення тими ж судами і в тому ж порядку, як і вирокі військовослужбовцям армії держави полонення (ст. 102).

Значно детальніше Женевська конвенція 1949 р. врегульовувала питання смертної кари. Міжнародно-правовий акт визначав неодмінні умови-запобіжники як у самій процедурі засудження військовополоненого, так і в процесі виконання смертного вироку щодо нього. До таких належали: обов'язкове попереднє інформування військовополонених і їхніх урядів про злочини, вчинення яких каралося смертною карою за законами держави полонення; пряма заборона, без згоди держави походження бранців, надалі встановлювати смертний вирок як покарання за будь-яке інше вчинене ними правопорушення (ст. 100); особливе звернення уваги суду на той

факт, що притягнена до відповідальності особа не є громадянином держави утримання, не пов'язана з нею обов'язком вірності та перебуває під її владою через обставини, що не залежать від волі цієї особи (ст. 87), а також пряма вимога щодо виконання смертного вироку не раніше як після закінчення шестимісячного терміну від дня отримання державою військовополоненого повідомлення про відповідне рішення суду (ст. 101 і 107).

Конвенція мінімізувала й термін попереднього ув'язнення військовополонених, які перебували під слідством і судом. Зокрема, ст. 103 містила вимогу проведення судового розслідування «з такою швидкістю, яку лишень допускають обставини, й таким чином, щоб судовий процес починався якомога скоріше», а також обмежувала тривалість попереднього ув'язнення терміном у 90 днів. Водночас, ця стаття конвенції містила й позбавлену будь-якої конкретики підставу для попереднього ув'язнення бранця – «інтереси державної безпеки».

Про відкриття судової справи проти військовополоненого держава-покровителька мала бути попереджена спеціальним повідомленням не пізніше як за три тижні до початку слухання справи (ст. 104). Притягнений до суду бранець мав не лише гарантоване конвенцією право на адвоката й перекладача, а й отримував можливість залучати в суді допомогу свого товариша-військовополоненого і вимагати виклику в судове засідання свідків. Положення конвенції забезпечували адвокату підсудного досить широкі можливості для якісної підготовки до слухання справи свого підзахисного в суді: не менше двох тижнів на ознайомлення з її матеріалами; право на спілкування віч-на-віч зі своїм підзахисним і зі свідками, зокрема й військовополоненими. За «достатній до відкриття судового засідання час» притягнений до суду військовополонений та його адвокат отримували звинувачувальний акт зрозумілою для них мовою. Водночас право присутності представників держави-покровительки на судовому процесі знову-таки обмежувалося тими ж «інтересами державної безпеки» (ст. 105). На нашу думку, введення такого поняття, як «інтереси державної безпеки», до тексту узгодженого документа міжнародного гуманітарного права свідчило про небажання провідних будівничих повоєнного світового порядку поступатися важливою для них сферою безпеки на користь прав людини.

Женевська конвенція 1949 р. закріплювала права засуджених бранців на апеляційний і касаційний перегляд винесених щодо них вироків судів. Порядок цього перегляду мав відповідати такому ж порядку, що існував для засуджених військовослужбовців армії країни полонення (ст. 106).

Ст. 108 конвенції визначала засади пенітенціарної практики щодо засуджених військовополонених. Призначене судом покарання засуджені військовополонені мали відбувати в тих самих установах і за тих самих умов, що й тамтешні військовослужбовці. Ці умови мали відповідати вимогам гігієни та гуманності. Засуджені військовополонені-жінки відбували покарання окремо від чоловіків та під наглядом жіночого персоналу. За будь-яких умов ув'язнені

військовополонені залишалися під захистом положень конвенції. Вони мали право надсилати та отримувати поштову кореспонденцію й посилки, гуляти на свіжому повітрі, отримувати медичну та духовну допомогу [13].

Отже, у формулюванні положень міжнародного гуманітарного права щодо практики кримінального переслідування і судових репресій осіб зі статусом військовополоненого виокремлюються принаймні три основні етапи, що, і це цілком логічно, збігаються з розробкою та підписанням чотирьох відповідних міжнародних конвенцій. Уже на початковому етапі цього процесу, що охопив перші два десятиліття ХХ ст. (від Гаазької конференції 1899 р. до завершення Першої світової війни), зусиллями урядів і дипломатів провідних держав були визначені умови й принципи застосування судових репресій проти військовополонених. Зокрема, у міжнародному праві утверджувалися засадничі для інституту військового полону принципи: позбавлення бранців свободи пересування, поширення на військовополонених юрисдикції національного законодавства держави полонення, кримінальної відповідальності відпущеного з полону бранця за повторну участь у бойових діях, а також фіксації дисциплінарного стягнення як максимального покарання за спробу втечі з полону. Поряд із цим розробка зазначених положень міжнародного гуманітарного права в текстах Гаазьких конвенцій 1899 р. і 1907 р. характеризувалася поверховістю, що залишала воюючим сторонам численні можливості для зловживань.

У Женевській конвенції «Про поводження з військовополоненими» 1929 р. значно докладніше, аніж у конвенції 1907 р., врегульовувалися питання судової репресії щодо військовополонених. Конвенція обмежувала репресивні можливості військових властей і суду держав щодо військовополонених лише покараннями, передбаченими для військовослужбовців національних армій; закріплювала вимоги до процесуальних дій у відповідному кримінальному слідстві й судовому провадженні; встановлювала підстави для затримки військовополоненого, не допускала репатріації через порушення карної справи або ув'язнення за рішенням суду; визначала порядок і умови судового переслідування військовополонених.

Саме на другому етапі врегулювання механізмів судово-кримінальної репресії щодо військовополонених у цій сфері міжнародного права було остаточно закріплено гуманістичні принципи національних правових систем західних демократій. Вважаємо, що поширення останніх на сферу міжнародного гуманітарного права зробило можливим створення правових засад дотримання воюючими сторонами невід'ємних прав притягнених до судової відповідальності й засуджених військовополонених. Очевидним недоліком формату міжнародної конвенції у вирішенні означеної проблеми була відсутність будь-яких запобіжних заходів щодо дотримання її положень сторонами конфлікту.

Третій етап міжнародно-правового врегулювання проблеми судового переслідування бранців війни в полоні був пов'язаний із виробленням і ухваленням нині чинної Женевської конвенції «Про поводження з військовополоненими» 1949 р. Її завданням стало не лише заповнення існуючих

лакун у міжнародному гуманітарному праві, а й запобігання порушенням його ключових положень у майбутньому. Саме тому конвенція закріплювала ключовий принцип – за будь-яких умов ув'язнені військовополонені залишалися під її захистом. Значно детальніше, ніж у Женевському документі 1929 р., у новій конвенції було виписано принципи й умови притягнення військовополонених до судової відповідальності за кримінальні злочини і врегульовано питання смертної кари. Конвенція мінімізувала термін попереднього ув'язнення військовополонених, які перебували під кримінальним слідством і судом, закріплювала права засуджених бранців на апеляційний та касаційний перегляди судових вироків і визначала засади пенітенціарної практики щодо засуджених військовополонених.

Джерела та література:

1. Амелин А.Б. *Международно-правовое регулирование военного плена: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. Б. Амелин; Акад. общественных наук при ЦК КПСС. – М., 1954. – 15 с.*
2. *Военнопленные в СССР. 1939 – 1956. Документы и материалы / Сост. М.М. Загорюлько, С.Г. Сидоров, Т.В. Царевская / Под. ред. проф. М.М. Загорюлько. – М.: Логос, 2000. – 1120 с.*
3. *Вторая конференция мира. 1907 / Мин-во иностранных дел России. – Спб.: Типография В.Ф. Кирибаума, 1908. – С. 123 – 125.*
4. Епифанов А.Е. *Ответственность за военные преступления, совершенные на территории СССР в годы Великой Отечественной войны. 1941 – 1956 гг.: Монография / А.Е. Епифанов. – Волгоград: Волгоградская академия МВД России, 2005. – 277 с.*
5. Жданов Н. *Международно-правовая проблема военного плена в условиях нового времени (Доклад, читанный 16 января 1928 г. на заседании секции междунар. права Общества деятелей сов. права) / Н. Жданов // Международное право. – 1928. – № 2 – 3. – С. 31 – 49.*
6. *Женевская конвенция об обращении с военнопленными от 12 августа 1949 года // Женевские конвенции о защите жертв войны. – М.: Юридическая литература, 1954. – С. 69 – 129.*
7. Забигаило К. С. *Вопросы защиты жертв войны на Женевской дипломатической конференции 1949 года: автореф. дис. канд. юрид. наук: / 12.00.01 / К.С. Забигаило; Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1954. – 12 с.*
8. *Конасов В. Б. Военнопленные второй мировой войны: международно-правовые, политические и нравственные аспекты проблемы / В.Б. Конасов // Уроки и проблемы изучения истории второй мировой войны. Тезисы российской научно-практической конференции. – Вологда: Изд-во Вологод. ин-та повышения квалификации пед. кадров, 1995. – С. 10 – 12.*
9. *Конасов В. Б. Судьбы немецких военнопленных в СССР: дипломатические, правовые и политические аспекты проблемы. Очерки и документы: Монография / В.Б. Конасов; послесл. В.Н. Вартанова. – Вологда: Изд-во Вологод. ин-та повышения квалификации пед. кадров, 1996. – 320 с.*
10. *Конасов В.Б. Судебное преследование немецких военнопленных в СССР. Внешнеполитический аспект проблемы: Монография – М.: Ин-т военной истории МО РФ, 1998. – 168 с.*

11. Конвенция о законах и обычаях сухопутной войны от 5 (18) октября 1907 года // *Международное право в избранных документах*. – М.: Юридическая литература, 1957. – Т. 3. – С. 41 – 46.
12. *Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field*. Geneva, 27 July 1929 // *Международные акты* [Электронный ресурс]. URL: <http://inter-acts.ru/humanitar/geneva/geneva-1929-convention-for-the-amelioration-of-the-condition-of-the-wounded-and-sick-in-armies> (дата обращения 28.07.2015).
13. Конвенция (III) об обращении с военнопленными. Женева, 12 августа 1949 года // *Международный Комитет Красного Креста. Официальный сайт* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/geneva-convention-3.htm> (дата обращения 28.07.2015).
14. Коркунов Н.М. *Международное право: Лекции, читанные в Военно-юридической академии* / Н.М. Коркунов. – Спб., 1886. – С. 238.
15. Кузьминых А.Л. *Международно-правовое регулирование режима военного плена и интернирования во второй половине XIX – первой половине XX в.* / А.Л. Кузьминых // *Отрасли права. Аналитический портал* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://отрасли-права.рф/article/1928> (дата обращения 28.07.2015).
16. Латышев А. *Женевские конвенции 1949 года о защите жертв войны* / А. Латышев // *Советское государство и право*. – 1954. – № 7. – С. 121 – 125.
17. Левин Д.Б. *Об уголовной ответственности военнопленных* / Д.Б. Левин // *Вопросы уголовного права: Сб. 1*. – М., 1944. – С. 85 – 94.
18. Мартенс Ф.Ф. *Восточная Европа и Брюссельская конференция. 1874 – 1878 гг.* / Ф.Ф. Мартенс. – Спб., 1879. – С. 2.
19. *Международное право: учебник* / [под ред. Н.Т. Блатовой, Л.А. Моджорян]. – М.: Юрид. лит., 1979. – 584 с.
20. *Международное право. Учебник* / Под ред. Н.Т. Блатовой. – М., 1987. – С. 492 – 494.
21. Николаев О. *Женевские конвенции 1949 г. о защите жертв войны* / О. Николаев. – М.: Медгиз, 1955. – 48 с.
22. Петров Е. *Американские империалисты – злостные нарушители режима военного плена* / Е. Петров // *Советское государство и право*. – 1952. – № 12. – С. 48 – 61.
23. Потильчак О.В. *Радянський військовий полон та інтернування в Україні (1939 –1954): Монографія* / О.В. Потильчак. – К.: Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 482 с.
24. Потильчак О.В. *Міжнародно-правове регулювання режиму військового полону у другій половині 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. і позиція радянського керівництва* / О.В. Потильчак // *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. – 2005. – № 1. – С. 192 – 196.
25. Сабанин А.В. *Вопросы военного плена в их основном освещении* / А.В. Сабанин // *Международная жизнь*. – 1929. – № 12. – С. 96 – 103.
26. *Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*. The Hague, 29 July 1899 [Electronic resource] / Online: International Committee of the Red Cross – Access: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/150-110009?OpenDocument> (date of the application 27.07.2015).

© Владислав БАРСТОК

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СУДЕБНЫХ РЕПРЕССИЙ В ОТНОШЕНИИ ВОЕННОПЛЕННЫХ (ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА): ИСТОРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ ПРОБЛЕМЫ

Анализируется содержание международных конвенций в вопросе правового регулирования уголовного судебного преследования военнопленных с применением методов исторической компаративистики и контекстного анализа нормативно-правовых актов.

Предложена и обоснована авторская концепция периодизации основных исторических этапов формирования и эволюции системы международного нормативно-правового регулирования судебной репрессии в отношении военнопленных в первой половине XX века. Выделяются в этом процессе три основных этапа, которые, совпадают с разработкой и подписанием Гаагских 1899 г. и 1907 г. и Женевских 1929 г. и 1949 г. международных конвенций.

Ключевые слова: *военный плен, военнопленный, международное гуманитарное право, Гаагские 1899 г., 1907 г. и Женевские 1929 г., 1949 г. конвенции, судебная репрессия.*

© Vladislav BARSTOK

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF REPRESSIONS APPLIED TO PRISONERS OF WAR (THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY) AND THE HISTORICAL CONTEXT OF THE PROBLEM

Using the methods of historical comparativistics and context analysis of legal acts the author analyzes the content of international conventions on the issue of legal regulation of criminal prosecution of war prisoners.

The researcher offered and motivated the concept of division into periods of the main historical important stages of development and evolution of the system of international normative legal regulation of judicial repression applied to prisoners of war in the first half of the twentieth century. In this process the researcher singled out three main stages which concur with the development and signing the Hague in 1899 and 1907 and the Geneva in 1929 and 1949 international conventions.

In the initial stage of this process which comprised the first two decades of the twentieth century (from the Hague Conference 1899 to the end of the first World War) thanks to the efforts of governments and diplomats of leading countries the terms and principles of the repressions applied to prisoners of war were defined. In particular, the

world witnessed establishing of the main principles for the institute of military captivity in international law: dismissing of captives' freedom of movement, prisoners of war became subjects to the jurisdiction of the national law of capture, criminal liability for repeated participation in hostilities and committing disciplinary penalty as maximum punishment for trying to escape from captivity. The development of these provisions of international humanitarian law in the texts of the Hague conventions of 1899 and 1907 was characterized by superficiality, which left belligerents numerous opportunities for abuse.

The second stage of settlement of repressive component in the relations of states and warring powers and prisoners of war is defined as a time of preparation and signing in 1929 the Geneva Convention "On the Treatment of Prisoners of War". This internationally legal instrument was considerably more effective in regulating the question of judicial repression of war. The Convention limited the possibilities of repressive military authorities and court states on prisoners to a punishment prescribed for the military national armies; reinforced requirements for proceedings in the corresponding criminal investigation and court proceedings; established the reasons for the delay of repatriation of prisoners of war as a violation of criminal proceedings or imprisonment by court; defined the procedure and conditions for the prosecution of war prisoners.

This second stage settlement for mechanisms of forensic criminal repression of war finally consolidated humanistic principles enshrined in national legal systems of Western democracies. We believe that the latter made it possible to legally observe the inalienable rights of warring parties brought to justice and convicted of war. The obvious drawback of the format of an international convention in solving of our problem was the absence of any safeguards to comply with its provisions by parties of a conflict.

The third phase of international legal regulation of war prisoners' prosecution was associated with the elaboration and adoption of currently existing Geneva Convention "On the Treatment of Prisoners of War" passed in 1949. Its task was not only to fill the already existing gaps in international humanitarian law, but also prevent the violation of its key provisions in the future. That is why the convention enshrines the key principle - under any conditions the prisoners of war were under its protection. Principles and terms of bringing prisoners to justice for criminal offenses were discharged much more in the new Convention; it also regulates the death penalty. Convention minimized the term of pre-trial detention for prisoners of war who were under criminal investigation and trial, reinforcing the right of convicted prisoners to appeal and cassation review of court decisions, defining principles and practice in the penitentiary of prisoners of war.

Keywords: *captivity, prisoner of war, international humanitarian law, The Hague, 1899, 1907 and 1929 Geneva 1948 Convention, the judicial repression.*